

اخلاق کسب و کار از منظر امام علی علیه السلام

حجت الاسلام والمسلمین عبدالکریم پاک‌نیا*

مقدمه

اخلاق کسب و کار، یکی از اصلی‌ترین مسائلی است که صاحبین کسب و کار باید برای برقراری عدالت و اعتماد، به آن توجه داشته باشند. بسیاری از صاحبان کسب و کار با پابندی به اصول اخلاقی، توانسته‌اند بستر پیشرفت را برای خود و جامعه فراهم سازند؛ در حالی که بعضی دیگر با بی‌توجهی نسبت به اصول اخلاقی در کار موجبات رکود و شکست خود را ایجاد کرده‌اند. از این‌رو نهادینه کردن فرهنگ اسلامی - به‌ویژه گزاره‌ها و آموزه‌های امام علی علیه السلام - در عرصه کسب و کار، موجب تقویت ایمان افراد و تثبیت جایگاه فرد در جامعه و حتی سبب کاهش تخلفات تجاری در بازار مسلمانان و کاهش فسادهای مالی خواهد شد. همچنین رعایت احکام و اخلاق اسلامی در محیط کسب و کار مانند رعایت وقت نماز، ادب، انصاف و صداقت افزون بر برکات اخروی، موجب برکات دنیوی می‌شود؛ به این ترتیب که اعتماد مشتری را جلب و محیط کسب و کار را جذاب و پر رونق می‌نماید: «رِجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ»^۱ مردان مؤمنی که تجارت و داد و ستد آنان را از یاد خدا و برپا داشتن نماز و پرداخت زکات باز نمی‌دارد، [و] پیوسته از روزی که دل‌ها و دیده‌ها در آن زیر و رو می‌شود، می‌ترسند». در تفسیر این آیه در حدیث آمده است: «التُّجَّارُ الَّذِينَ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِذَا دَخَلَ مَوَاقِيتُ الصَّلَاةِ أَدَّوْا إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ حَقَّهُ فِيهَا»^۲ آن‌ها تاجرانی هستند که تجارت و بیع آنان را از یاد خدا غافل نمی‌سازد. هنگامی که وقت نماز داخل می‌شود، حق آن را ادا می‌کنند». این نوشتار

* استاد سطح عالی حوزه علمیه قم و مبلغ نخبه دفتر تبلیغات اسلامی.

۱. نور: ۳۷.

۲. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۱۵۴.

می‌کوشد اصول اخلاقی و بایدهای کسب و کار را از منظر امام علی علیه السلام تبیین نماید.

رابطه کار با اخلاق و معنویت

در گزاره‌های دینی، کسب و کار صرفاً مادی و اقتصادی نیست؛ بلکه اقتصاد با معنویت و اخلاق تأثیر متقابل دارند. از این رو اصول اخلاقی حاکم بر جامعه دینی با اصول اخلاقی غیر جامعه دینی متفاوت است؛ چنانکه امام علی علیه السلام هنگام گشت در بازار خطاب به تجار فرموده است: «يَا مَعْشَرَ التَّجَّارِ قَدِّمُوا الإِسْتِحَارَةَ وَتَبَرَّكُوا بِالسُّهُولَةِ... وَتَزَيَّنُوا بِالْحِلْمِ؛^۱ ای جماعت تجار! پیش از هر چیز از خدا طلب خیر (برکت) کنید و برکت را در آسان‌گیری [در معامله] بجوئید، و [با اخلاق خوش و برخورد درست] خود را به زیور بردباری بیارید». آن حضرت در جای دیگری به اصول دیگری از اخلاق کسب و کار اشاره نموده و فرموده است:

يَا مَعْشَرَ التَّجَّارِ الْفِئْمَةُ ثُمَّ الْمُسْتَجِرُ الْفِئْمَةُ ثُمَّ الْمُسْتَجِرُ وَاللَّهُ لِلرِّبَا فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ أَحْفَى مِنْ دَيْبِبِ التَّمْلِ عَلَى الصَّفَا شُوبُوا أَيَّمَانَكُمْ؛^۲ ای تاجران! نخست فقه (آموختن

احکام تجارت) سپس تجارت، نخست فقه سپس تجارت، نخست فقه سپس تجارت.

به خدا سوگند! یقین داشته باشید که ربا در این امت از راه رفتن مورچه بر روی سنگ

صیقلی و براق پنهان‌تر و نامرئی‌تر است؛ سوگندهایتان را با راستگویی پیامیزید.

رسول خدا صلی الله علیه و آله نیز از کسب حلال به عنوان عبادت یاد نموده است: «الْعِبَادَةُ سَبْعُونَ جُزْءًا أَفْضَلُهَا طَلَبُ الْحَلَالِ؛^۳ عبادت هفتاد جزء دارد و از همه بهتر، تلاش برای به دست آوردن روزی حلال است».

بایدهای کسب و کار

۱. دانش‌افزایی کسب و کار

آگاهی از دانش تجارت و روش‌های کسب و کار، از ضروریات این امر است؛ چرا که بدون آن، امکان موفقیت خیلی کم خواهد بود. از این روست که امام علی علیه السلام در بازار، مسیر راه، مسجد و هر کجا که مردم گرد ایشان جمع می‌شدند، به اهمیت و مسائل این دانش مهم اشاره می‌کرد.^۴ آن

۱. حسین بن علی ابن‌شعبه حرانی، تحف العقول، ص ۲۱۶.

۲. محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۱۷، ص ۳۸۱.

۳. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۷۹.

۴. ناصر مکارم شیرازی، موسوعة الفقه الاسلامی المقارن، ج ۲، ص ۴۸۷.

حضرت روزی در بازار به فروشنده‌ای برخورد کرد که می‌خواست کالای خود را بفروشد. آن حضرت با سخنی، روشی صحیح در کسب و کار را به او آموخت: «السَّمَاخُ وَجَهٌ مِنَ الرَّبَّاحِ»^۱ بزرگواری و آسان گرفتن و سختگیری نکردن، نوعی سود است». همچنین حضرت نقش مؤثر کار توأم با آگاهی در مسیر افراد را این‌گونه تبیین نموده است: «الْعَامِلُ بِغَيْرِ عِلْمٍ كَالسَّائِرِ عَلَى غَيْرِ طَرِيقٍ فَلَا يَزِيدُهُ بُعْدُهُ عَنِ الطَّرِيقِ الْوَاضِحِ إِلَّا بُعْدًا مِنْ حَاجَتِهِ وَ الْعَامِلُ بِالْعِلْمِ كَالسَّائِرِ عَلَى الطَّرِيقِ الْوَاضِحِ»^۲ عمل‌کننده بدون آگاهی، چون رونده‌ای است که به بیراهه می‌رود. پس هر چه شتاب کند، از هدفش دورتر می‌شود و عمل‌کننده از روی آگاهی، چون رونده‌ای بر راه راست است».

۲. آموزش احکام کسب و کار

یکی از بایسته‌های کسب و کار، یادگیری احکام فقهی است که بدون آن ممکن است یک مسلمان به فساد یا گناه بیفتد. عمده‌ترین مشکل کسب و کار در جامعه ما، ناآگاهی تاجران و کاسبان از احکام تجارت است. از این‌رو در معاملات حلال و حرام رعایت نمی‌شود. امام علی علیه السلام با تأکید ویژه به یادگیری احکام کسب و کار فرموده است: «يَا مَعْشَرَ التَّجَارِ الْفِئَةِ ثُمَّ الْمَشْجَرِ الْفِئَةِ ثُمَّ الْمَشْجَرِ الْفِئَةِ ثُمَّ الْمَشْجَرِ! اَيُّ بَازِرْكَانَانِ! اَوَّلُ آغَاةٍ بِرِ مَسَائِلِ، سِيسِ تِجَارَتِ؛ اَوَّلُ آغَاةٍ بِرِ مَسَائِلِ، سِيسِ تِجَارَتِ، اَوَّلُ آغَاةٍ بِرِ مَسَائِلِ وَ سِيسِ تِجَارَتِ».^۳ آن حضرت در سخن دیگری به عواقب شوم ناآگاهی به احکام تجارت اشاره کرده و فرموده است: «مَنْ أَتَجَرَ بِغَيْرِ فِقْهِ، فَقَدِ ارْتَضَمَ فِي الرَّبَا»^۴ هر کس بدون آگاهی از احکام تجارت معامله کند، در ورطه ربا افتد».

۳. راستگویی

راستگویی در گزاره‌های دینی جایگاهی بسیار ارزنده و والا دارد؛ به‌گونه‌ای که نشانه ایمان و معیار ارزیابی افراد دانسته شده است. امام صادق علیه السلام درباره جایگاه ارزشمند راستگویی فرموده است: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَمْ يَبْعَثْ نَبِيًّا إِلَّا بِصِدْقِ الْحَدِيثِ وَ أَدَاءِ الْأَمَانَةِ إِلَى الْبَرِّ وَ الْفَاجِرِ؛^۵ خداوند عز و جل هیچ پیامبری بر نینگیخت، مگر با راستگویی و برگرداندن امانت به نیکوکار و بدکار».

از سوی دیگر تجارت و بازار گسترده رقابت، برای به دست آوردن سود فزون‌تر و درآمد بیشتر

۱. محمد بن علی صدوق، من لایحضره الفقیه، ج ۳، ص ۱۹۶.

۲. محمد بن حسین شریف الرضی، نهج البلاغه، ص ۲۱۶.

۳. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۱۵۰.

۴. محمد بن حسین شریف الرضی، نهج البلاغه، حکمت ۴۴۷.

۵. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۰۴.

است و این امر زمینه‌ساز به‌کارگیری شیوه‌های نادرستی همچون دروغ‌گویی برای رسیدن به سود بیشتر است. از این رو یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های اخلاقی کاسب مسلمان، پای‌بندی به راستی و راستگویی است؛ چنانکه رسول اعظم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرموده است: «إِذَا التَّاجِرَانِ صَدَقَا بُورِكَ لَهُمَا فَإِذَا كَذَبَا وَخَانَا لَمْ يُبَارَكْ لَهُمَا»^۱ اگر دو معامله‌گر راست بگویند، برای هر دو خجسته می‌شود». پس هر گاه دروغ بگویند و خیانت کنند، برای هیچ کدام خجسته نخواهد بود. بر همین اساس است که امام علی عَلِيٌّ یکی از اصول اخلاقی کسب و کار را صداقت دانسته و فرموده است: «يَا مَعْشَرَ التَّجَارِ قَدِّمُوا... تَنَاهُوا عَنِ الْيَمِينِ وَجَانِبُوا الْكُذْبَ»^۲ ای کاسبان و بازرگانان! قسم نخورید و از دروغ فاصله بگیرید؛ چرا که در احادیث نبوی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آمده است: «کاسبان و تاجران راستگو با پیامبران و شهیدان محشور خواهند شد».^۳

۴. اخلاص در تجارت

در دیدگاه اسلامی، تاجر مؤمن با انجام تجارت به خداوند نزدیک می‌شود؛ یعنی کسب و کار زمینه‌ای برای ایجاد ارتباط بین مخلوق و خالق می‌گردد؛ چنانکه امام علی عَلِيٌّ فرموده است: «أَفْضَلُ الْعَمَلِ مَا أُرِيدَ بِهِ وَجْهَ اللَّهِ؛ بَرْتَرِينَ عَمَلِ أَنْ اسْتِ كَهْ بَهْ قَصْدِ نَزْدِيكِي بَهْ خَدَا اِنْجَامِ شُود». این سخن حضرت، برگرفته از کلام وحی است که فرمود: «مردان مؤمنی که تجارت و داد و ستد آنان را از یاد خدا باز نمی‌دارد».^۴ از نظر آن حضرت، اخلاص از معیارهای دیگر در کسب و کار ارزشمند است. خالص بودن نیت در همه کارها زیباست و در امور اقتصادی، زیباتر؛ زیرا عمل خالص افزون بر نفع شخصی و مادی برای افراد، دارای منافع اخروی است و در اصلاح و گرایش مردم و جامعه به سوی کمال و سعادت دنیوی و اخروی نقش ارزنده‌ای دارد.

کاسب نمونه

خلوص و رعایت حدود الهی و پرداخت حقوق به‌ویژه رعایت حقوق کارگران می‌تواند سبب تعالی تاجر شود، تا آنجا مورد عنایت امام معصوم عَلِيٌّ قرار گیرد. «حاج علی بغدادی» کاسبی بود که در کارخانه پارچه‌بافی خود درباره پرداخت به موقع دستمزد کارگران نهایت تلاش و دقت را

۱. محمدباقر مجلسی، مرآة العقول، ج ۱۹، ص ۱۷۱.

۲. محمد بن محمد مفید، الأمالی، ص ۱۹۸.

۳. جلال‌الدین عبدالرحمن بن ابی‌بکر السیوطی، الدر المنثور فی تفسیر بالمأثور، ج ۲، ص ۴۹۵.

۴. عبدالواحد بن محمد تمیمی آمدی، غرر الحکم و درر الکلم، ص ۱۹۱.

۵. نور: ۳۷.

به عمل می‌آورد. او در عصرهای پنج‌شنبه که حقوق کارگانش را می‌پرداخت، از کارهای مهم و حتی زیارت قبور ائمه اطهار علیهم السلام نیز دست برمی‌داشت و هیچ کاری را بر اعطای حقوق کارگانش در روز موعود مقدم نمی‌کرد. روزی عالم بزرگوار، آیت‌الله شیخ محمدحسن کاظمینی رحمته الله علیه از او درخواست کرد که عصر پنج‌شنبه در کاظمین بماند، اما حاج علی بغدادی با اصرار تمام گفت: «نه، من باید بروم و مزد کارگران کارخانه‌ام را بپردازم». چنین کارفرمایی که بر رعایت حقوق الهی و اعطای حقوق کارگانش اصرار دارد، شایسته تکریم امام زمان علیه السلام نیز است. از این رو وقتی حضرت حجت علیه السلام را (بدون اینکه بشناسد) در راه کاظمین ملاقات می‌کند، امام زمان علیه السلام به او سلام کرد و دست‌های مبارکش را می‌گشاید و او را در آغوش می‌گیرد، کمال تقدیر و تجلیل را از این کارفرمای با ایمان به عمل می‌آورد و سپس با او به گفتگویی صمیمانه می‌پردازد.^۱

۵. اخلاق نیکو

یکی از عوامل بسیار مؤثر در جلب روزی و ازدیاد آن، بهره‌گیری از اخلاق خوب در مواجهه با دیگران است. البته همه کسانی که به کار تولید و تجارت و خرید و فروش مشغولند، اذعان دارند که برخورد خوب و مناسب با مشتری رمز جذب مشتریان بیشتر و در نهایت سودآوری بیشتر است. هدف از خوش اخلاقی صرفاً وسیله‌ای برای جذب سود و منفعت بیشتر نیست؛ بلکه هدف، قرب به خداست؛ یعنی اگر مشتری بر فرض خرید هم نکرد، خوب است که فروشنده این برخورد خوب خود را با او داشته باشد. این‌گونه می‌توان در روح و جان مشتری نفوذ کرد و جلب اعتماد نمود. شاگرد فروشگاهی می‌گفت: «صاحب مغازه به قدری خوش اخلاق و خوش برخورد است که مشتریان مغازه‌اش به او اعتماد و علاقه دارند و او به مشتریان خط می‌دهد که چه بخرند. گاه مشتریان او خیلی بیشتر از آنچه می‌خواستند، می‌خرند و هرچه او بگوید، می‌خرند». ^۲ امام علی علیه السلام در این باره فرموده است: «فِي سَعَةِ الْأَخْلَاقِ كُنُوزُ الْأَرْزَاقِ»؛ ^۳ در خوش اخلاقی، گنج‌های رزق است».

۱. حسین بن محمدتقی نوری، نجم الثاقب، ص ۴۸۶.

۲. گروه نویسندگان، «تشریح حاج علی بغدادی»، ماهنامه موعود، شماره ۴۷، ص ۴۴-۴۷.

۳. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۸، ص ۲۳.

داستان مرد عسل فروش

نقل است: زنی با مردی که مغازه عسل فروشی داشت، ازدواج کرد. آن مرد برادری داشت که در همان گذر و در کنار مغازه برادرش سرکه و ترشی و ادویه جات تند می فروخت. این زن متوجه شد که درآمد مرد سرکه فروش، خیلی بیشتر از شوهر عسل فروش اوست. تعجب کرد که چرا این همه فاصله درآمد در این دوشغل است، با اینکه هر دو در کنار هم و در یک بازار کاسبی و تجارت می کنند. از شوهرش راز این تفاوت را پرسید و پاسخی نگرفت، تا اینکه زن روزی به صورت ناشناس به مغازه مرد سرکه فروش رفت و مکرر چیزهایی خواست و نخرید و هر چه کلنجار رفت، نتوانست او را عصبانی کند. بعد صورتش را پوشاند و به طور ناشناس به مغازه شوهر عسل فروشش رفت. یکی دو مورد عسل خواست و نپسندید. عسل فروش با عصبانیت گفت: «خانم! شما خریدار نیستی، بفرما». هنگام شب که شوهرش از مغازه به خانه آمد، زن گفت: «ای مرد! رمز کمروزی بودن تو و پُر روزی بودن برادرت را یافتم. او سرکه ها و ترشی های تند و ترش را با زبان شیرین می فروشد، ولی تو عسل های شیرین را با زبان تند و تلخ و ترش می فروشی. به همین جهت مشتریان با یک بار معامله با تو پشیمان می شوند». سعدی می گوید:

اگر حنظل^۱ خوری از دست خوشخوی   به از شیرینی از دست ترشروی

۶. رعایت موازین شرعی

یکی دیگر از مهم ترین ویژگی های کارهای شایسته، آن است که مطابق موازین شرعی باشد. اسلام هر کاری را که به مصلحت فرد و جامعه و مفید باشد، حلال اعلام کرده است و هر کاری را که مفسده و غیر مفید باشد، ممنوع نموده است. از همین روست که امام علی علیه السلام فرموده است: «الْحِرْفَةُ مَعَ الْعِفَّةِ خَيْرٌ مِنَ الْغِنَى مَعَ الْفُجُورِ»^۲ کسب و کار همراه با پاکدامنی، بهتر است از ثروت فراوانی که با گناهان به دست آید». کسب و کار شیعه امام علی علیه السلام، باید منطبق موازین شرعی باشد و از منظر شارع مقدس برای سلامتی جامعه مضر نباشد؛ از این رو اسلام کار و شغل را به انواع پنجگانه (واجب، مستحب، حرام، مکروه و مباح) تقسیم کرده است؛ زیرا شناخت کارهای حرام اهمیت خاصی دارد. کارهایی که شارع مقدس آن را برای جامعه مضر و زیان آور می داند مانند شراب سازی، جاسوسی، کار در مراکز فساد، دائر کردن مراکز فساد و فحشا

۱. هر چیز تلخ.

۲. محمد بن حسین شریف الرضی، نهج البلاغه، نامه ۳۱.

و قمار و شرابخواری و داد و ستدهایی که همراه فریب‌کاری و دروغ‌پردازی انجام شود، حرام است.^۱

۷. رضایتمندی در انتخاب شغل

کسی که با میل قلبی شغلی را انتخاب نکند، توفیق او با مشکل همراه خواهد شد. او همواره از کار خود می‌نالند و رضایت قلبی ندارد؛ اگرچه در آمد بالایی هم داشته باشد؛ از همین روست که امام علی علیه السلام فرموده است: «قَلِيلٌ تَدُوْمُ عَلَيْهِ اُزْجِي مِنْ كَثِيْرٍ مَمْلُوْلٍ مِنْهُ»^۲؛ کار کمی که (با میل و نشاط) آن را ادامه دهی، امیدبخش‌تر از کار زیاد و خسته‌کننده است (که انسان بدون علاقه همچنان آن را ادامه می‌دهد).^۳ در کار اجباری، استعدادهاى فرد شکوفا نمی‌شود، او هرگز خود را آزاد و خوشبخت احساس نمی‌کند، رشد و نوآوری نخواهد داشت، همواره غمگین و ناراحت است، به کار خود دل نمی‌دهد و بنا بر فرمایش امام علی علیه السلام کسی هم که در عمل کوتاهی کند، به غم و اندوه دچار می‌شود.^۴ از همین روست که پیشوای نخست شیعیان، دوست نداشت کسی در انتخاب کار مجبور شود و این را به فرماندار خود قرظة بن کعب اعلام کرد.^۵

۸. سود عادلانه

توأم بودن مسائل اخلاقی با سود عادلانه در معاملات و کسب و کار، از منویات رهبران الهی است. در روایت معروفی از امیرمؤمنان علی علیه السلام ابعاد این موضوع اجمالاً تبیین شده است. از نظر آن حضرت، سود معامله باید به شکلی باشد که نه به تولیدکنندگان و فروشندگان زیان برسد و نه برای مصرف‌کنندگان زیان‌آور باشد؛ یعنی رعایت عدالت دو طرفه و تعامل برد - برد صورت پذیرد. آن حضرت به مالک اشتر فرموده است: «باید معاملات آمیخته با بزرگواری باشد، با موازین عادلانه و نرخ‌هایی که نه برای فروشنده، مایه اجحاف است و نه برای خریدار».^۶ این درست به عکس چیزی است که در دنیای امروز معمول است که فروشندگان در بالا بردن قیمت‌ها تا آنجا که در توان دارند، مسابقه می‌دهند. به همین دلیل است که روز به روز فاصله

۱. عبدالکریم پاک‌نیا، لقمه پاک و تأثیر آن در زندگی، ص ۲۳.

۲. محمد بن حسین شریف الرضی، نهج البلاغه، حکمت ۲۷۸.

۳. همان، حکمت ۱۲۷.

۴. احمد بن ابی‌یعقوب، تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۰۳.

۵. محمد بن حسین شریف الرضی، نهج البلاغه، نامه ۵۳.

اقتصادی طبقات آسیب‌پذیر با اقشار سرمایه‌دار و متمول بیشتر می‌شود.^۱ چون که بدکردی، بترس ایمن مباش زآنکه تخم است وبرویاند خداهش

۹. استمرار یاد خدا

متأسفانه امروزه بازارها و محیط‌های اقتصادی مسلمانان متأثر از کشورهای غربی، خالی از عواطف انسانی و حالات معنوی است و اغلب افراد به دنبال ثروت‌افزایی هستند. از آنجایی که طبیعت بازار و تجارت، غفلت‌زاست و سود معامله، انسان را مجذوب می‌کند و چون در بسیاری از مواقع موجب بی‌توجهی به مسائل حلال و حرام و مراعات نکردن عدل و انصاف در معاملات می‌شود؛^۲ امام علی علیه السلام چنین سفارش نمود: «أَكْثَرُوا ذِكْرَ اللَّهِ إِذَا دَخَلْتُمُ الْأَسْوَاقَ؛^۳ هنگامی که وارد بازار می‌شوید، فراوان خدا را یاد کنید». خداوند کاسبان خداجو و باتقوا را این‌گونه توصیف کرده است: «رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ؛^۴ مردانی که تجارت و داد و ستد، آنان را از یاد خدا غافل نمی‌کند». قرآن مجید به تجارت‌پیشگان توصیه کرده است: «فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَ الْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَالِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ؛^۵ حق پیمانه و وزن را ادا کنید و از اموال مردم چیزی نکاهید و در روی زمین، بعد از آنکه (در پرتو ایمان و دعوت انبیاء) اصلاح شده است، فساد نکنید. این برای شما بهتر است، اگر با ایمان هستید».

۱۰. قانون‌مندی در کسب و کار

کسب و کار انسان مؤمن، شرافتمندانه و قانونی و آشکار است. او تلاش می‌کند کسب خود را برای خدمت به جامعه و رشد آن قرار دهد و هرگز به کارهای غیر قانونی و غیر مجاز تن نمی‌دهد و معیشت خود را از طریق غیر متعارف و حقوق‌های ناعادلانه به دست نمی‌آورد. او به دنبال کاری نمی‌رود که شرمندگی به همراه داشته باشد؛ چنانکه امام علی علیه السلام فرموده است: «أَحْذَرُ كُلَّ عَمَلٍ يُعْمَلُ بِهِ فِي السَّرِّ وَ يُسْتَتَحَى مِنْهُ فِي الْعَلَانِيَةِ؛^۶ بپرهیز از هر کاری که در نمان انجام گیرد و در

۱. شوری: ۳۰.

۲. ناصر مکارم شیرازی، دائرة المعارف فقه مقارن، ج ۲، ص ۳۷۹.

۳. حسن بن علی ابن‌شعبه حرانی، تحف العقول، ص ۱۰۴.

۴. نور: ۳۷.

۵. اعراف: ۸۵.

۶. محمد بن حسین شریف الرضی، نهج البلاغة، نامه ۶۹.

آشکارا شرمندگی آورد». شیعیان امیر مؤمنان علی علیه السلام از انجام دادن کاری که از علنی شدن آن شرم دارند، پرهیز می‌کنند. قاچاق‌فروشی، توزیع اجناس خارجی ممنوعه، استفاده غیر مشروع از بیت‌المال در کسب و کارها و سوءاستفاده از شغل و سمت دولتی، گرفتن زیر میزی پزشکان و ... از اخلاق مؤمنان نیست.

فهرست منابع

کتاب

۱. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، چاپ دوم، قم: نشر اسلامی، ۱۴۰۴ق.
۲. ابی‌یعقوب، احمد، تاریخ یعقوبی، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۹ق.
۳. پاک‌نیا، عبدالکریم، لقمه پاک و تأثیر آن در زندگی، قم: نشر فرهنگ اهل بیت علیهم السلام، ۱۳۹۰ش.
۴. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، چاپ دوم، قم: دارالکتاب الاسلامی، ۱۴۱۰ق.
۵. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، تصحیح مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام، چاپ اول، قم: مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام، ۱۴۰۹ق.
۶. السیوطی، جلال‌الدین محمد بن ابی‌بکر، الدر المثور فی التفسیر بالمأثور، قم: مکتبه آیه الله المرعشی، ۱۴۰۴ق.
۷. شریف‌الرضی، محمد بن حسین، نهج‌البلاغه، تحقیق صبحی صالح، چاپ اول، قم: هجرت، ۱۴۱۴ق.
۸. صدوق، محمد بن علی، الخصال، چاپ اول، قم: نشر اسلامی، ۱۳۶۲ش.
۹. _____، من لایحضره الفقیه، بیروت: مؤسسه الاعلمی، ۱۴۱۳ق.
۱۰. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۸ق.
۱۱. مجلسی، محمدباقر، مرآة‌العقول، تصحیح هاشم رسولی محلاتی، چاپ دوم، تهران: دارالکتب الاسلامی، ۱۴۰۴ق.
۱۲. مکارم شیرازی، ناصر، دائرة المعارف فقه مقارن، قم: مدرسه الامام علی بن ابیطالب علیه السلام، ۱۴۲۷ق.

۱۳. _____، موسوعة الفقه الاسلامی المقارن، قم: مدرسه الامام علی بن ابیطالب علیه السلام، ۱۳۹۰ ش/۱۴۳۲ ق.
۱۴. مفید، محمد بن محمد، الامالی، چاپ اول، قم: کنگره شیخ مفید، ۱۴۱۳ ق.
۱۵. نوری، حسین بن محمدتقی، نجم الثاقب، قم: مسجد مقدس جمکران، ۱۳۸۴ ش.

نشریات

گروه نویسندگان، «تشریح حاج علی بغدادی»، ماهنامه موعود، شماره ۴۷، مهر ۱۳۸۳، ص ۴۴-۴۷.